

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПРИ ПРИПИНЕННІ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄС

ENSURING GENDER EQUALITY AT THE TERMINATION OF MARRIAGE IN UKRAINE AND SOME EU COUNTRIES

Давидова І.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу діючого вітчизняного та європейського законодавства щодо регулювання особливості гендерної рівності під час припинення шлюбу.

Зроблено висновок, що політика Європейського Союзу в справах гендерної рівності представлена як комплексна та чітко структурована система поглядів та стратегій, спрямованих на забезпечення соціального добробуту через громадянську солідарність. На основі десятирічного досвіду і практики в цій області, Держави-члени ЄС встановили єдиносистемні стандарти розуміння і реалізації гендерної рівності на всіх рівнях як у приватному, так і у публічному житті.

Визначено, що забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в Україні включає в себе ряд законодавчих, соціальних та практичних заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у цьому процесі. Основні аспекти забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в Україні включають: рівність перед законом, доступ до правосуддя, розподіл майна та фінансова підтримка, захист від насильства, психологічна підтримка, запобігання дискримінації. Таким чином, забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу спрямоване на створення рівних умов для чоловіків і жінок у цьому процесі та на підтримку їхніх прав і гідності незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності.

Зазначено, що забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в країнах Європейського Союзу базується на ряді основних принципів, які визначають рівні права і можливості чоловіків і жінок у цьому контексті. Ці принципи спрямовані на забезпечення того, аби при припиненні сімейних відносин у країнах ЄС гендерна рівність була дотримана, а права та інтереси чоловіків і жінок були захищені і враховані в судових рішеннях та розподілі ресурсів.

Зроблено висновок, що більшість принципів та підходів є однаковими в Україні та країнах ЄС, що є позитивним показником та дає можливість говорити про активне впровадження у вітчизняне право і законодавство європейських засад регулювання. Разом з тим, на практиці залишаються питання, які потребують додаткового врегулювання, особливо якщо мова йде про особливості менталітету, переважання (в щоденному житті) традицій поведінки перед законом.

Ключові слова: гендерна рівність, шлюб, припинення шлюбу, дитина, сім'я, спір, рівність прав дружини і чоловіка, рівність прав матері та батька, сімейні правовідносини.

The article is devoted to the analysis of the current domestic and European legislation regarding the regulation of the features of gender equality during the termination of marriage.

It is concluded that the policy of the European Union in matters of gender equality is presented as a complex and clearly structured system of views and strategies aimed at ensuring social welfare through civil solidarity. Based on ten years of experience and practice in this area, the EU Member States have established unified standards for understanding and implementing gender equality at all levels in both private and public life.

It was determined that ensuring gender equality in the termination of marriage in Ukraine includes a number of legislative, social and practical measures aimed at ensuring equal rights and opportunities for men and women in this process. The main aspects of ensuring gender equality during the termination of marriage in Ukraine include: equality before the law, access to justice, distribution of property and financial support, protection from violence, psychological support, prevention of discrimination. Thus, ensuring gender equality in the termination of marriage aims to create a level playing field for men and women in this process and to uphold their rights and dignity regardless of their gender or gender identity.

It is noted that the provision of gender equality at the termination of marriage in the countries of the European Union is based on a number of basic principles that determine the equal rights and opportunities of men and women in this context. These principles are aimed at ensuring that, in the termination of family relations in EU countries, gender equality is observed, and the rights and interests of men and women are protected and taken into account in court decisions and the distribution of resources.

It was concluded that most of the principles and approaches are the same in Ukraine and the EU countries, which is a positive indicator and gives an opportunity to talk about the active introduction of European regulatory principles into domestic law and legislation. At the same time, in practice, there remain issues that require additional settlement, especially when it comes to the peculiarities of mentality, the predominance (in everyday life) of traditions of behavior before the law.

Key words: gender equality, marriage, termination of marriage, child, family, dispute, equality of rights of wife and husband, equality of rights of mother and father, family legal relations.

Постановка проблеми. Питання гендерної рівності є загально визнаними європейським співтовариством з середини 80-х років ХХ століття. Такий висновок можна зробити з аналізу відповідних Програм ЄС щодо забезпечення стандартів гендерної рівності в Європейському Союзі з обов'язковим контролюванням з боку Ради Міністрів Європи і Європейського Парламенту за їх виконанням. Ці питання стосуються фактично всіх сфер нашого життя: робочої, особистої, сімейної. Інтеграція вітчизняного законодавства до європейських стандартів передбачає і виконання певних, в тому числі нормативних, вимог в питаннях гендерної рівності. Враховуючи досить широке коло питань, яке тут може виникнути, в контексті даного дослідження особливий інтерес становлять питання гендерної рівності в сфері сімейного права, зокрема, при припиненні шлюбу. Аналіз вітчизняного та європейського

законодавства дає можливість глибше дослідити проблемні питання та зробити висновки про шляхи їх вирішення в межах європейської інтеграції.

Стан дослідження теми. Вивченню питань гендерної рівності приділяється увага як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, можна виділити таких дослідників, як: Н. Аніщук [1], О. Дашковська [2], З. Ромовська [4], Сафончик О. [5], О. Уварова [6], М. Хрустальова [7], М. Чернега [8], Г. Юровська [9] та ін. Разом з тим, питання особливості гендерної рівності в сфері сімейного права, зокрема, при припиненні шлюбу в Україні та країнах ЄС не були предметом окремого дослідження.

Метою статті є аналіз діючого вітчизняного та європейського законодавства щодо регулювання особливості гендерної рівності в сфері сімейного права, зокрема, при припиненні шлюбу, а також практики їх використання.

Виклад основного матеріалу. Гендерна рівність означає рівний доступ, можливості, обов'язки та участь чоловіків та жінок в усіх сферах громадського та приватного життя. Також вона передбачає рівний доступ та розподіл ресурсів між жінками та чоловіками [10].

Будь-яка правова держава однією з ознак має гендерну рівність. І це має бути закріплено у відповідних нормативно-правових актах, а також бути забезпеченим на практиці. В країнах Європейського Союзу так і є, приймаються окремі закони про рівноправ'я. Також мають місце різні договори, хартії, резолюції ЄС тощо, які також закріплюють норми стосовно гендерної рівності.

Окремою увагою заслуговує прийнята Радою Європи Стратегія гендерної рівності на 2014–2017 рр., особливо в контексті того, що Україна обрала курс на євроінтеграцію. Так, загальною метою зазначеної Стратегії є «досягнення підвищення спроможності та надання повноважень жінкам» і, відповідно, «ефективна реалізація політики гендерної рівності у державах-членах Ради Європи шляхом підтримки впровадження існуючих стандартів». Внаслідок цього визначено п'ять основних цілей, які мають враховувати особливі права і потреби жінок та чоловіків протягом життя. До таких цілей віднесено: «боротьба з гендерними стереотипами та гендерною дискримінацією; запобігання та боротьба з насильством щодо жінок; гарантування рівного доступу жінок до правосуддя; досягнення рівної участі жінок та чоловіків у прийнятті політичних та громадських рішень; реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в політиці та усіх заходах [10].

Так, гендерна політика передбачає виконання специфічних заходів на користь жінок в різних сферах нашого життя. Зокрема, важливе значення приділяється досягненню гендерної рівності в сфері зайнятості, що включає в себе підвищення зайнятості жінок, зменшення рівня жіночого безробіття, скорочення сегрегації на ринку праці й рівну оплату за рівну працю. Також окремо в Стратегії ЄС підіймається питання щодо узгодження між роботою і сімейним життям жінок і чоловіків, особливо шляхом створення служб, які опікуються дітьми і утриманцями; реінтеграція жінок, які повертаються до роботи після декретної відпустки тощо [11].

Крім зазначеного, гендерної рівності дотримуються і в політичному житті європейських країн (про що свідчить, зокрема, зайняття жінками посад міністрів тощо). Важливим для жінки є й гармонізація професійного та сімейного життя, адже традиційно так склалося, що саме жінка вважається відповідальною за сімейні «справи». Тож, аби не мати наслідком швидке емоційне вигорання, важливим є перегляд домашніх і сімейних обов'язків як жінок, так і чоловіків. В даному випадку саме дотримання певного балансу є найбільш вірним вирішенням проблеми. В межах розгляду сімейних питань не можна залиши поза увагою й питання турботи про дітей. Адже за умови обох працюючих батьків турбота про дитину частково переходить до держави. Тут важливим є забезпечення дитячими закладами і початковою школою. Дитячі заклади мають бути доступні за ціною та місцезнаходженням, відповідної якості, для того, щоб кожен, зокрема, жінки, мали можливість залишити або продовжити діяльність на ринку праці. Європейський Союз також закликає країни-члени і соціальних партнерів ініціювати просвітні кампанії для чоловіків, щоб стимулювати їх розділити відповідальність за турботу про дітей [11].

Відповідно до Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки основними стратегічними цілями визначено: «1) запобігання гендерним стереотипам і сексизму та боротьба з такими явищами; 2) запобігання та боротьба із насильством щодо жінок і домашнім насильством; 3) забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя; 4) досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних

рішень; 5) захист прав жінок та дівчат-мігрантів, біженців і шукачів притулку; 6) реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в усіх політиках та заходах» [12].

Отже, О. Р. Дашковська [3] вірно зазначає, що нині політика гендерної рівності та гендерного інтегрування є пріоритетною для ЄС і виходить за межі принципу рівності ставлення та заборони статевої дискримінації. Вона є невід'ємною частиною політики та програм ЄС, а Європейська Комісія підкреслила, що рівні можливості для жінок та чоловіків є економічно необхідними, та що приблизно одна п'ята річного зростання ВВП у країнах ЄС отримана завдяки збільшенню кількості жінок, які працюють [13].

Отже, можна зробити висновок, що політика Європейського Союзу в справах гендерної рівності представлена як комплексна та чітко структурована система поглядів та стратегій, спрямованих на забезпечення соціального добробуту через громадянську солідарність. На основі десятирічного досвіду і практики в цій області, Державичлени ЄС встановили єдиносистемні стандарти розуміння і реалізації гендерної рівності на всіх рівнях як у приватному, так і у публічному житті.

Аналіз національного законодавства України свідчить про те, що головним нормативно-правовим актом, що забезпечує рівність прав жінок і чоловіків, є Конституція України [14]. Також дані аспекти закріплені й у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», зокрема, зазначено що рівність прав жінок і чоловіків полягає у відсутності обмежень чи привілеїв за ознакою статі, а основною метою визнається «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України» [15].

Також важливо відзначити, що Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, приєднавшись до засадничих міжнародних угод із захисту прав людини, а саме: Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінської декларації та Платформи дій, Європейської соціальної хартії, Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, Конвенції про права осіб з інвалідністю тощо.

В межах сімейного права рівновага та партнерство між жінками і чоловіками, серед іншого, передбачає й надання рівних можливостей для виховання дітей і вільний та справедливий розподіл сімейних обов'язків. Тобто мова йде про принцип гендерного балансу в сімейних правовідносинах [16]. В даному випадку йдеться про: 1) рівність прав дружини і чоловіка (повага до індивідуальності кожного, уподобань, звичок, фізичний та духовний розвиток тощо); 2) вказівкою на спільність і взаємність обов'язків дружини і чоловіка (розподіл обов'язків в сім'ї, спільне піклування про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї, матеріальна підтримувати один одного, взаємні зобов'язання брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя, право на спільну сумісну власність тощо); 3) встановлення однакових прав та обов'язків дружини і чоловіка (право на зміну прізвища, на свободу і особисту недоторканність, на особисту приватну власність тощо); 4) закріплення аналогічних за змістом, але індивідуалізованих відповідно до статі

кожного з подружжя прав дружини і чоловіка (наприклад, дружина має право на материнство, а чоловік – на батьківство) [8].

Отже, поняття гендерної рівності Сімейним кодексом України можна охарактеризувати як прогресивний і достатньо демократичний, адже він ліквідує юридичні підстави для дискримінації жінок і чоловіків у сфері сімейного, приватного життя. Також досить чітко питання гендерної рівності закріплені в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [17], де визначено види насильства, що ще мають місце у сімейному житті (фізичне, сексуальне, психологічне й економічне насильство) та передбачено конкретні заходи та процедури як його попередження, так і покарання. Разом з тим, даний Закон викликає деякі «сумніви» у дослідників теми гендерної рівності щодо того, що в ст. 11 (про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї) відповідальність за кримінальну поведінку перекладено із кривдника на жертву, яку завжди можна звинуватити в тому, що вона сама спровокувала насильника [5].

Одним з показників гендерної рівності у шлюбних відносинах є добровільне перебування в них [4]. Взагалі-то всі «етапи» шлюбного життя є добровільними. Не можна примусити вступити в шлюб з певною особою, або ж забронити подати на розлучення. Наявність будь-якого спору вирішується в судовому порядку, однак результат залишається незмінним – настане момент офіційного припинення шлюбу. Вітчизняне законодавство з даного приводу є певні закріплені норми, які відповідають тенденціям євроінтеграційних процесів.

Забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в Україні включає в себе ряд законодавчих, соціальних та практичних заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у цьому процесі. Основні аспекти забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в Україні включають:

1) рівність перед законом: закони України повинні гарантувати рівні права та можливості для обох партнерів у шлюбі, незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності;

2) доступ до правосуддя: усі сторони, що розривають шлюб, повинні мати рівний доступ до судових процедур та можливість захищати свої права та інтереси в суді;

3) розподіл майна та фінансова підтримка: важливим є забезпечення справедливого і рівного розподілу майна та фінансової підтримки, якщо це необхідно, незалежно від статі або гендерної ідентичності партнерів;

4) захист від насильства: гендерна рівність передбачає захист від будь-якого виду насильства, включаючи сімейне та гендерне насильство;

5) психологічна підтримка: партнерам, які розривають шлюб, повинна бути надана психологічна підтримка та консультації, які допоможуть їм впоратися з емоційними та психологічними аспектами цього процесу;

6) запобігання дискримінації: в законодавстві і практиці має бути чітко визначено, що будь-яка форма дискри-

мінації на основі гендеру, статі чи гендерної ідентичності недопустима.

Таким чином, забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу спрямоване на створення рівних умов для чоловіків і жінок у цьому процесі та на підтримку їхніх прав і гідності незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності.

Якщо ж говорити про забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в країнах Європейського Союзу, то воно базується на ряді основних принципів, які визначають рівні права і можливості чоловіків і жінок у цьому контексті. Основні принципи забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в країнах ЄС включають:

1) рівність перед законом: чоловіки і жінки мають рівні права і обов'язки у справах шлюбу та розпаду сімейних відносин; законодавство не повинно допускати дискримінації на основі гендеру чи статі;

2) справедливий розподіл майна, фінансова рівність: має ґрунтуватися на принципах справедливості та рівності, тобто обидві сторони мають рівні права на майно та фінансовий внесок;

3) доступ до суду і правосуддя: усі сторони мають рівне право на доступ до суду і захист своїх інтересів в судовому порядку, зокрема, право на юридичну допомогу і консультації;

4) захист від насильства: гендерна рівність передбачає захист від будь-якого виду насильства; країни ЄС мають відповідні закони і заходи для запобігання та припинення насильства в сім'ї;

5) підтримка дітей: гендерна рівність передбачає забезпечення дітей рівним доступом і підтримкою обох батьків;

6) психологічна підтримка: надання психологічної допомоги та консультацій партнерам, що допоможе їм впоратися з емоційними аспектами цього процесу;

7) освіта та свідомість: країни ЄС проводять інформаційну роботу та освічення щодо прав та можливостей чоловіків і жінок при розпаді шлюбу, щоб підвищити розуміння гендерної рівності серед громадян.

Отже, зазначені принципи спрямовані на забезпечення того, аби при припиненні сімейних відносин у країнах ЄС гендерна рівність була дотримана, а права та інтереси чоловіків і жінок були захищені і враховані в судових рішеннях та розподілі ресурсів.

Висновки. Як бачимо, більшість принципів та підходів є однаковими в Україні та країнах ЄС, що є позитивним показником та дає можливість говорити про активне впровадження у вітчизняне право і законодавство європейських засад регулювання. Разом з тим, на практиці залишаються питання, які потребують додаткового врегулювання, особливо якщо мова йде про особливості менталітету, переважаючі (в щоденному житті) традицій поведінки перед законом. В даному випадку логічним є (хоча б тимчасово) більше «занормувати» проблемні (дискусійні) питання, що надасть можливість суспільству змінити (скоректувати) своє бачення деяких питань, зокрема, стосовно гендерної рівності за умови припинення шлюбу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аніщук Н.В. Гендерно-правові реформи в Європейському Союзі. *Конгрес міжнародного та європейського права*: матеріали Між-нар. наук.-практ. конф. Одеса: Фенікс, 2019. С. 141–144.
2. Дашковська О.Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності: монографія. Х.: Право, 2005. 224 с.
3. Дашковська О.Р. Гендерна рівність в праві Європейського Союзу. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. праць. Х., 2016. Ч. 1. С. 46–49.
4. Ромовська З.В. Сімейне законодавство України: гендерна експертиза. К.: Логос, 2001. 40 с.
5. Сафончик О.І., Шамота О.В. Принцип гендерної рівності за сімейним законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2021. Вип. 41. С. 18–22.
6. Уварова О.О. Права жінок та гендерна рівність. Київ, 2018. 204 с.
7. Хрустальова М.С. Гендерні аспекти ризиків цивільного шлюбу. *Грані*. 2014. № 9. С. 129–134.
8. Чернега В.М. Гендерний баланс у сімейних правовідносинах. *Форум права*. 2016. № 1. С. 257–261.
9. Юровська Г., Жданкіна Л. Людська гідність і гендерна рівність: конституційні метаморфози. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 106–119.
10. Стратегія гендерної рівності на 2014–2017 р. Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/...DisplayDCTMContent>

11. Гендерна політика Європейського Союзу в Україні: аналітична доповідь. За ред. О. Кисельової. К., 2018. 16 с.
12. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>
13. Рівність за ознакою статі в економічній сфері: зобов'язання України перед ЄС (ключові Директиви ЄС щодо забезпечення гендерного балансу на ринку праці та в професійній діяльності, їх розвиток у практиці Суду Справедливості). Упорядник О. О. Уварова. Х., 2015. 150 с.
14. Конституція України : від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>
15. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
16. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2943-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
17. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>